

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: 10.18372/2307-9061.56.14913

С. Я. Лихова,
доктор юридичних наук, професор
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4755-7474>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ОСОБИСТОЇ СВОБОДИ ОСОБИ ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ДО НЕЇ ПОКАРАННЯ ТА ДЕЯКИХ ІНШИХ СУМІЖНИХ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

Одним із найважливіших прав людини, поряд із правом на життя є право на особисту свободу людини. Обмеження особистої свободи можливе лише у виключних випадках і на законних підставах. Право людини на свободу є конституційним правом, яке охороняється кримінальним правом. В розділі III Кримінального кодексу України «Злочини проти волі, честі та гідності особи» передбачена низка юридичних складів злочинів, спрямованих на охорону права людини вільно користуватися своїм правом на свободу. Людина в Україні має право на свободу пересування, вибору місця проживання, на вільний вибір занять тощо. Право на свободу реалізується, практично, у всіх сферах людського життя: цивільному, сімейному, медичному праві. Лише на підставі закону і в конкретних випадках право людини на свободу може бути обмежене. Враховуючи юридичне і практичне значення застосування інституту обмеження права людини на свободу, необхідність мінімізації зловживань обмеженням свободи людини означене питання потребує науково-теоретичного осмислення.

Сучасним і надзвичайно актуальним дослідженням у цій сфері є монографія К.А. Новікової «Обмеження свободи як вид покарання»¹, у якій авторка поставила за мету дослідити один із законних аспектів обмеження свободи людини, а саме провести теоретико-правове дослідження такого виду покарання як обмеження волі. В своїй монографії науковець досліджує широке коло теоретичних, законотворчих та правозастосовних питань, пов'язаних із виробленням та обґрунтуванням оптимальної моделі цього виду покарання, його закріпленням у кримінальному законодавстві України та перспективами використання у механізмі кримінально-правового регулювання.

Необхідно, перш за все, відмітити логічну послідовність дослідження питань, що зазначені у монографії. Авторка починає аналізувати конкретний вид покарання із дослідження досить складних філософських категорій, таких як воля і свобода, використовуючи при цьому сучасні підходи до розуміння і використання понятійного апарату кримінального права і кримінального законодавства, правильне використання якого є не лише необхідною умовою оптимальної побудови норм кримінального законодавства, а й фундаментальним підґрунтям його вдосконалення. На жаль, такий підхід часто ігнорується як вітчизняним законодавцем, так і вітчизняним правозастосувачем. Тому однією із позитивних рис монографії К.А. Новікової є те, що вона ґрунтується на класичних теоретичних дослідженнях школи вітчизняного кримінального права, представлених роботами таких видатних вчених як М.І. Панов, Н.М. Ярмиш, М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.В. Сташис, В.Я. Тацій.

Рецензована монографія складається зі вступної частини, чотирьох розділів, висновків та чотирнадцяти додатків, що зумовлює послідовний та поступовий аналіз конкретної кримінально-правової проблеми та запропоновані шляхи їх вирішення. У вступній частині авторка ґрунтовно окреслює актуальність проблеми, вказує на роботи авторів, які вже її досліджували, та на ті важливі питання, які залишилися поза межами цих досліджень, або були досліджені побіжно.

¹ Новікова К.А. Обмеження свободи як вид покарання: монографія / за заг. ред. Ю.А. Пономаренка. Харків: Право, 2019. 288 с.

Перший розділ рецензованої монографії «Обмеження свободи як захід кримінально-правового характеру» містить аналіз дослідження таких правових категорій як свобода і воля. Авторка доходить цілком правильного і обґрунтованого висновку щодо неможливості обмежити волю людини, застосовуючи до неї покарання. Свободу особи авторка розглядає у двох аспектах – як свободу потерпілого, яка охороняється приписами Особливої частини КК України, і як свободу суб'єкта злочину, яка може і повинна бути обмежена державою як правомірне звуження її сфери у випадку вчинення злочину.

Досліджуючи обмеження свободи в системі заходів кримінально-правового впливу, авторка опирається на досвід зарубіжних країн і відмічає особливості обмеження волі у їхньому кримінальному законодавстві. На основі аналізу засобів кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних порушень визначається і місце обмеження свободи в системі заходів кримінально-правового впливу саме як виду покарання, що відповідає всім ознакам саме покарання. Авторка досліджує три моделі застосування обмеження свободи у зарубіжному законодавстві та пропонує нову модель застосування цього покарання, а також пропонує власне визначення обмеження свободи, яке може бути застосоване на законодавчому рівні.

Другий розділ монографії присвячений дослідженню обмеження волі як виду покарання, приводиться його загальна характеристика, визначається місце в системі покарань та в класифікаціях покарань. Авторка вважає, що обмеження свободи є, безумовно, строковим покаранням, хоча визначення строків цього покарання не є досконалим і тому запропоновані певні зміни щодо строків та обмежень застосування цього виду покарання. На думку К.А. Новікової, обмеження свободи є основним, комбінованим, строковим, загальним покаранням із обмеженням у застосуванні.

Цікавим, на нашу думку, є третій розділ монографії, у якому розглядається феномен пеналізації злочинів із використанням покарання у виді обмеження волі. По-перше, окреслене коло злочинів, які можуть каратися обмеженням волі. При цьому наводяться як статистичні дані щодо кількості злочинів, за які передбачене це покарання, так і аналіз санкцій у конкретних кримінально-правових нормах, у яких авторка вбачає певну проблему щодо цього виду покарання. По-друге, розглядаються альтернативні й безальтернативні санкції, що містять цей вид покарання. По-третє, розглядаються кумулятивні санкції статей Особливої частини КК України. Авторка вважає необхідним розширити кумулятивність санкцій із використанням обмеження волі за рахунок покарань у виді штрафу та позбавлення права обіймати певні посади та займатися певною діяльністю й унеможливити приєднання конфіскації майна у будь-якій її формі.

Заслуговує на увагу четвертий розділ монографії «Застосування обмеження волі судами», в якому розглядаються особливості призначення судом обмеження волі, особливості досягнення мети при застосуванні цього покарання та особливості його використання при заміні покарань. Вивчення матеріалів практики, окремих вироків, практики ЄСПЛ дозволило авторці дійти слушних та обґрунтованих висновків щодо неможливості в окремих випадках замінити конкретне покарання обмеженням волі. Також поза межами уваги К.А. Новікової не залишилося і питання щодо особливостей звільнення від відбування покарання у виді обмеження волі.

Рецензована монографія є значним внеском у вирішення складних теоретико-прикладних проблем кримінального права України. У монографії містяться додатки, які надзвичайно наглядно підкреслюють висновки і пропозиції, висловлені К.А. Новіковою у монографічному дослідженні. Є підстава розглядати ці додатки не лише як ілюстративний матеріал, а як практичний матеріал із елементами самостійного наукового дослідження, що значно підвищує наукову і практичну цінність монографії.

Теоретичні обґрунтування, висновки і пропозиції становлять значний інтерес як для юридичної науки, так і для практичної діяльності судових органів.

Зміст монографії дає підстави вважати, що К.А. Новікова ґрунтовно дослідила основні питання, визначені її завданнями, та провела якісне наукове дослідження. При цьому в монографії міститься низка положень дискусійного характеру, але це викликано новизною як предмета дослідження, так і новизною пропозицій щодо вдосконалення кримінального законодавства України. Особлива цінність цього дослідження полягає у тому, що воно проведене під час розробки нового КК України, і ми вважаємо, що окремі пропозиції К.А. Новікової можуть бути враховані у цьому процесі.